

A rézfaszú bagoly

Adatok. Létezik egy gyermekijesztő: *Elvisz a rézfaszú bagoly*. Változatai: *Vigyen el a rézfaszú bagoly*, *Ott jön a rézfaszú bagoly és megesz*. Nyelvjárási alakjai az Új magyar tájszótárban: *rézfaszú bagó*, *rézfaszú bagoj* (ÚMTSz. 2002: 728) stb. (Dunaszentgyörgy, Lovászpata, Gomba, Nagyszalonta, Zilah, Balmazújváros). Jelentése: 'gyermekeket ijesztgetésre kitalált félelmetes mesebeli lény; rézbagoly'. *Föl ne mönny ap pallásra, mer elkap ar rézfaszú bagoj*; *Evisz a rézfaszú bagó, te!* Szitkozódás: *A rézfaszú bagoj vigyen el* (Csenger). További szitkozódás (káromkodás): *Basszék meg a rézfaszú bagoly!* (Pusko 2002: 87). A rézfaszú bagoly megtalálható a Magyar néprajzi lexikon *gyermekijesztő* címszavában is: „Mesei és hiedelemalakok: banya, boszorkány, vasorrú bába, rézfaszú bagoly, bakaraszt, markoláb [...], manó, plutó, dromó, ördög, prikulics [...], garabonciás, lidérc, tüzes ember” (MNL. 2. 1979: 349). Míg azonban az ugyancsak különleges, és talán ehhez hasonló hiedelemlénynek, a vasorrú bábának van külön címszava, a rézfaszú bagolynak nincs. A bába állandó jelzője, a *vasorrú*, a bagoly állandó jelzője, a *rézfaszú* nem lehet véletlen, és valószínűleg régmúltba vezető magyarázata lehet. A szóbeliség korába, amikor az állandó jelzők fontos szerepet játszottak a történetmondásban.

Analógia: a vasorrú bába? Közelítsünk a kérdéshez a vasorrú bába felől, amely ugyancsak különleges mesei vagy hiedelemalak. A nyelvhasználatban a vasorrú bába szinte azonos a boszorkány fogalmával (ez esetben hiedelemalak), pedig inkább mesei figura, mesék hőse, természetfeletti lény. További nevei: *vasfogú bába*, *vasbába*. A szibériai török népek hőseinekiben: *rézorrú banya* (teleit); „ólmos szemekkel, rézorral egy banya ült” (szagáj); *rézorrú banya*, *rézorrú anyó* (sór). Gyakorlati magyarázat is van a rézorra, mégpedig legközelebbi nyelvrokonainktól, az obi-ugoroktól. Az obi-ugorok így, rézorral ábrázolják szellemeiket: arcukat, szájukat, orrukat vérrel, hússal, zsírral kenték be, de hogy a faarc ne korhadjon el hamar, a báb kiemelkedő orrát (cink, ólom, bádóg, réz vagy ezüst) fémlappal fedték be (MNL. 5. 1982: 512). A Magyar néprajzi lexikon szócikke nagymértékben a rögtön következő Solymossy-tanulmányra épít.

Mesei alakként a vasorrú bába így szerepel a Czuczor–Fogarasi-szótárban, ugyancsak „praktikus” magyarázattal a vasorra: „népmesékben nagy szerepet játszó boszorkányféle bűvös banya, kinek tühegyes orra van, s ha a vasfalat ostromolja, hét mérföldről ugrik neki” (CzF. VI. 1874: 862; MNL. 5. 1982: 512).

A bába elől szinte elmaradhatatlan (állandó) jelző, a *vasorrú* sokaknak elindította a fantáziáját. Solymossy Sándor (1927/1991) kutatta ki mitikus párhuzamait, amelyek az ázsiai türk népekhez vezetnek: *rézorrú banya*, *rézorrú anyó*, *rézorrally egy banya* (Solymossy 1991: 52), továbbá: *ólomfejű barát*, *vasfejű farkas*, *rézfarkas*. Solymossy szerint az ázsiai népeknél (így legközelebbi nyelvrokonainknál) a lélekhit nyomán fabábot, bálványképet állítottak, amelyeket olykor bálványházikóban tartottak. A bábok orrát kultikus vagy praktikus célból fémből illesztették rá. Solymossy szerint (1927/1991: 59) „a hazai vasorrú s az ázsiai türk-tatár rézorrú anyó” összekapcsolódik.

A rézorr és rézpénisz pszichoanalitikus összekapcsolása. Solymossy etnológiai párhuzamait, értelmezéskísérleteit Róheim Géza (1984: 135–6) saját gyűjtésével, és ötletes, bár logikailag kicsit nehezen követhető pszichoanalitikus-etnológiai magyarázattal egészíti ki: „a bagoly mint egyes csoportok őse jelenik meg, és ezért valószínűleg bálvány is volt. Namármost a magyar folklórban van egy kevésbé ismert kísértet, amiről Vargha tiszteletes számolt be nekem Bihar megyéből, ez a rézfaszú bagoly. A gyerekek azt mondták, hogy ne menjenek le a pincébe vagy fel a padlásra, mert ez a bagoly megeszi őket. Később Kisvárdáról, az ország keleti, és Zala megyéből, az ország nyugati részéből ezt megerősítő adatokat kaptam. Az ugor temetőikben olyan kis réz bagolyfigurákat találtak, amelyeknek emberi arc volt a mellén. Egyes ilyen rézfiguráknak két vagy három fejük volt. A bagoly Erdélyben is megjelenik, mint táltos madár, azaz a magyar sámán segítőtársa.”

Itt Róheim Munkácsi Bernátra és a Vogul népköltési gyűjteményre, valamint az erdélyi adat kapcsán Kolumbán Samura hivatkozik: „A rézpéniszt időnként eufemisztikusan rézornak is nevezik. Namármost a rézorr vagy bármilyen fémből készült orr, pontosan a vogul és az osztják bálványok jellegzetes vonása; és csak ezt a helyet kenik be vérrel. Novickij leír egy bálványt, az ’Obi-fejedelem öreg’ bálványát, akinek egy bádogcsó volt az orra, amin keresztül az isten vissza tudta húzni az összes halat a folyóba, amelyik elúszott az óceánba. Ő adja vagy tartja vissza a halakat. Kannisto megfigyelte, hogy a halott medve lelkének megbékítésére rendezett szertartásokon az állat azáltal válik istenné, hogy egy ólomtálat rögzítenek az orrára...”

Az etnológusok véleményének összegzése. Etnológiai példák akadnak is kultikus céllal használt fémorrú bálványokra, leginkább ázsiai török népeknél, valamint az obi-ugoroknál. Mitikus szövegekben előforduló sajátos megnevezésükben is párhuzamok vannak: *vasorrú banya*, *ólomfejú barát*, *vasfejű farkas*, *rézfarkas* ~ magyar: *vasorrú bába*, *vasfogú bába*, *vasbába*, *rézfaszú bagoly*. A pszichoanalitikus Róheim kapcsolatot lát a rézorr és rézpénisz között: a rézpéniszt eufemisztikusan rézornak nevezik. Ezzel látja bizonyítani a kapcsolatot a fémorr és a fémpénisz, azaz a vasorrú bába és a rézfaszú bagoly között. Annyit hozzá lehet tenni (pszichoanalitikus befolyásoltág nélkül), hogy a népi véleményekben és tréfákban a mai napig párhuzamot vonnak egy férfi orra és nemi szerve nagysága között. De ha a mitológiai párhuzamok helytállóak (nincs okunk megkérdőjelezni őket), és ez az orr-pénisz kapcsolat fenn is állna (utalások, nyomok vannak rá), a vasorr és a rézpénisz összehozása kicsit merész párhuzamnak tűnik.

Továbbgondolások: agresszivitás, szexualitás. A vasorrú bábával és a rézfaszú bagollyal való ijesztgetés, fenyegetés mélyén valóban elképzelhetőnek vélek agresszív, esetleg szexuális mozzanatok. A nagy orr markáns személyiségjellemző, ennek fokozása lehet a vasorr. A *beleüti az orrát* szólásunk is mutatja, hogy az orral akár „ütni” is lehet, vasorral nyilván nagyon erőset. A nagy pénisz fokozása lehet a rézpénisz. A nagy, különösen rézpéniszű bagollyal való ijesztés, fenyegetés agresszív szexualitás aktusra utalhat. Hasonló „kép” bukkan fel a szexualitás szleng szókészletében: *megkupalakol*.

Merész továbbgondolás: gyermekeltevés, agresszív szexualitás. Sántha Attila, költő, a Székely szótár alkotója egy fórumon így foglalta össze a rézfaszú bagollyal kapcsolatos gondolatát:

„A rézfaszú bagolyról a népi emlékezet csak annyit mond, hogy „jó, s megreszel”. Igazából a vasorrú vagy vasfogú bába férfi párja, azt a férfi orvost (bagoly = tudós, orvos) takarja, aki gyermekeltevéssel foglalkozik. A bába azért lesz vasorrú, mert kampós a szerszáma, amivel benyúl a nőbe. Ezt, ha férfi nyúl be a nő nemi szervébe, a nép (réz)*asznak nevezi. Erről jelent meg tanulmány a Székelyföld 2012/7-es számában (Csíkszereda): „Exkurzus a Rézfaszú Bagolyról. S ha már a középkorba is visszamentünk, királyokig, nemesekig, akkor gyorsan fejtsünk meg egy másik évszázados néprajzi rejtélyt is (merthogy a vasfogú bába mindent megold). [Bekezdés.] A székely és a magyar mitológia egyik érdekes szereplője a rézfaszú bagoly. »Ügyelj, met a rézfaszú bagoly megreszel!« – Gyermek ijesztésére mondják. A »rézfaszú bagoly« mint mitikus ijesztő hiedelemként az egész magyar nyelvterületen elterjedt. Az általános elterjedtség ősi voltának egyik bizonyítéka. Keveset lehet róla tudni, a hiedelmkör szemantikai modellje meglehetősen egyszerű. Csíkban azt tudják róla, hogy »jó« és hogy »megreszel«, a kalotaszegi Méréban »füttyül« is (Forrás: Tánzos Vilmos: 777 proverbium Csíkszentkirályról. *Acta Siculica* 2008, 543–79). [Bekezdés.] Nos, a Vasorrú Bába ’gyermekeltevő bábaasszony’ jelentése után egyáltalán nem nehéz kikövetkeztetni, hogy a Rézfaszú Bagoly nem egyéb, mint a vasorrúnak a férfi párja: a bagolynak nevezett tudósorvos, akinek jellemzője, hogy van egy rézszerszáma (képletesen fasa), amivel a nő nemi szervében vágkál. A rézfaszú bagolytól »azért kell félni, mert megreszel« – nem hiszem, hogy bővebben kellene magyaráznom, hogy ez mit jelent.”¹

Ám hajlok arra, hogy ez utóbbi inkább szabad képzelet vagy tréfa, és jóval egyszerűbb a magyarázat.

Racionális magyarázat: pedagógiai fikció. Számos találgatás, vad ötlet után a Magyar néprajz VII. kötetében (1990: 576–7) található gyermekijesztő lények fejezetében racionális magyarázat található, és a „címbebeli szereplőt” pedagógiai fikciónak tekintik. A rézfaszú bagoly itt is a mesei és hiedelemalakok társaságában (banya, boszorkány, vasorrú bába, bakaraszt, markoláb, manó, ördög,

¹ <http://www.hargitakiado.ro/cikk.php?a=MTY3Ng==>.

prikulics, garabonciás, lidérc) található. Az ide sorolt „lényeknek” a neve is konstruált: „gyermek- és dajkanyelvi, vagy hangutánzó, hangulatfestő szavak. A szavak mögött nincsenek »hitt« lények, még ha némelyikük esetleg valamikori hiedelemlény is volt (ezt feltételezték a *rézfaszú bagolyról*; vagy lehetett ilyen a bukovinai *vasfogú bába* is).”

A rézfaszú bagoly szárnyra kel... A már csak szóbeliségben, gyermekijesztőben élő rézfaszú bagoly 1993-ban bekerült egy középiskolai nyelvtankönyvbe: „Ne rosszakodj, mert elvisz a rézfaszú bagoly” (Balázs 1993: 87).

Tar Sándor: Zoli gyermekkorára című elbeszélésben is felbukkant: „Ő megijedt, de nem nagyon, Feri pedig a fasor felé mutatott, ott jön a rézfaszú bagoly és megesz! Zoli ettől már tényleg megrémült, ne monddad már, siránkozott, Feri pedig emelte újra a belsőt, de ekkor már ő sem volt rest, elszaladt, Feri utána, meg a kutya is, az azt hitte, játszanak.”²

Havasi Attila egy rémverset faragott a rézfaszú bagolyról.

Dal a Rézfaszú Bagolyról

Mint iskolás, ha bepisilt,
az erdő oly komoly.
Az arcán ott a félelem:
tudja: ezen az éjjelen
vért szomjúhozva megjelen
a Rézfaszú Bagoly.

A szeme éles, s karma is:
kire lecsap, fogoly.
Mert gúzsbakötve elviszi,
egy nagy hordóba beteszi,
s vasárnap délre megeszi
a Rézfaszú Bagoly.

Mielőtt vére kibuzog,
s a nagy hordóba foly,
dolgozni kényszerül a rab:
eloldja őt, tüzet rakat,
s faragat véle nyársakat
a Rézfaszú Bagoly.

S minden vasárnap égre száll
a vészes füstgomoly:
mutatja, hogy a máglya fül,
s ebédje míg pirosra süll,
a vért szörtyölve körben ül
a Rézfaszú Bagoly.³

Található a világhálón egy dalszöveg (zeneszöveg) is a rézfaszú bagolyról:

1. versszak

Rossz fát tett a tűzre Sanyi
megbüntette őt a papi
Bezáratta a padlásra
a mumusnak szállására
Éjszaka majd eljön érted
kiszívja a zsvány véred
Minden csibész jól meglakol

2. versszak

Sanyi bizony vagány legény
nem fél ő mert igen kemény
Bátran fel megy a padlásra
hogy a baglyot pofán vágja
Lecsavarom a rézfaszát
eladom és veszek piát
Berugok majd mint egy bajor

Refrén

Ha jön a rézfaszú bagoly
sa-la-la-la-la-la-la
Ha jön a rézfaszú bagoly
sa-la-la-la-la-la-la.
S jöhet a rézfaszú bagoly
sa-la-la-la-la-la-la
Jöhet a rézfaszú bagoly
sa-la-la-la-la-la-la.

Refrén – Mindenki együtt: Jöhet a rézfaszú bagoly...

S jöhet a rézfaszú bagoly
sa-la-la-la-la-la-la
Jöhet a rézfaszú bagoly
sa-la-la-la-la-la-la.
S jöhet a rézfaszú bagoly
sa-la-la-la-la-la-la
Jöhet a rézfaszú bagoly
sa-la-la-la-la-la-la.⁴

² <http://epa.oszk.hu/00000/00002/00079/tar.htm>.

³ Havasi Attila (1972) a 2000–2001-es Palimpszeszt műfordítóverseny díjazottja. A vers forrása: <http://magyar-irodalom.elte.hu/prae/pr/200106/27.html#Anchor-14821>.

⁴ Forrás: <http://www.seobaglyak.hu/seobaglyak-es-a-zene/rezfaszu-bagoly-dalszoveg-zeneszoveg>.

A rézfaszú bagoly meghíletett másokat is. Különféle karikatúrák, sőt műalkotások készültek róla.

1. kép. (kiállításkép)
http://atom.blog.hu/2008/10/21/nemletezo_targyak_tarlata-zeneszoveg

2. kép. (bagoly)
<http://www.seobaglyak.hu/seobaglyak-es-a-zene/rezfaszu-bagoly-dalszoveg>

3. kép. (Vigyen el...)
<http://rockerek.hu/kep453355.html>
 A letöltés ideje: 2015. ápr. 21.

Epilógus. Legyen ázsiai ösvallási örökség vagy pedagógiai fikció, esetleg pusztá tréfa, Solymossy Sándor (1927/1991: 64). dolgozatának utolsó mondata elgondolkodtató: „Az egészből pedig az a végső tanulság, hogy nyelvi és néphagyományi emlékeinkben csodálatra méltó régiségek lappanganak, amelyek fokozatos feltárása és egykori jelentésük kihüvelykezése ösvallásunk felderítésében még fontos szerepet lesznek hivatva játszani.”

SZAKIRODALOM

- Balázs Géza szerk. 1993. *Magyar nyelv. Érettségi témakörök, tételek.* Corvina, Budapest.
- CzF. = Czuczor Gergely – Fogarasi János, 1874. *A magyar nyelv szótára.* VI. Budapest. MNL. = *Magyar néprajzi lexikon* 1979. 2. kötet. Akadémiai, Budapest.
- Magyar néprajz* VII. 1990. Főszerk.: Dömötör Tekla. Akadémiai, Budapest.
- MNL. = *Magyar néprajzi lexikon* 1982. 5. kötet. Akadémiai, Budapest.
- Pusko Gábor 2002. „Megadja a módját, mint káloasiak az óbégatásnak!” Proverbiumok egy munkaközösség tagjainak szókészletében a gömöri Tornalján. *Acta Ethnologica Danubiana* 4. Komárom–Dunaszerdahely, 83–112.
- Róheim Géza 1984. *Primitív kultúrák pszichoanalitikus vizsgálata. Tanulmányok.* Válogatta és szerkesztette: Verebélyi Kincső. Gondolat, Budapest. (Magyar és vogul mitológia: 47–170.)
- Solymossy Sándor 1927/1991. *A „vasorrú bába” és mitikus rokonai.* Akadémiai, Budapest.
- ÚMTsz. = *Új magyar tájszótár* 4. kötet, 2002.

Balázs Géza

egyetemi tanár

ELTE BTK

Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet